

Штефан В. Л. Некоторые аспекты языковой ситуации в Украине

Статья посвящена одной из трагических, сложных и болезненных проблем, от решения которой зависит судьба нации и страны. Автор акцентирует внимание на сути процесса русификации и борьбы с ней. На основе статистических данных рассматриваются те позитивные сдвиги, которые произошли в Украине в языковой проблеме со времени принятия Закона "Про мову" и проблемы, стоящие сегодня перед властью на пути к полной украинизации русифицированных украинцев, средств массовой информации, образования. Рассматриваются некоторые из причин такой ситуации: почему мы в данное время не должны поддерживать двуязычие? В чем причина медлительности процесса украинизации и как может развиваться ситуация в перспективе?

Ключевые слова: язык, языковая политика, нация, регионы, образование, русификация, украинизация, конфронтация.

Shtefan V. L. Some aspects of modern language situation in Ukraine

The article is devoted to one of tragic, difficult and most painful problems, the solution of which the destiny of the nation and the country depends. The author focuses attention on essences of russification process and struggle against it. On the basis of statistics those positive changes are considered which have occurred in Ukraine in a language problem since adoption of the law «about language» and problems which are set the power today on a way of full Ukrainization to russified Ukrainians, mass media, education are considered. Some of the reasons of such situation, in particular are considered: why we should not support bilingualism now? What is the reason of slow Ukrainization process and how the situation can develop in future.

Key words: language, language politics, nation, regions, education, russification, ukrainization, confrontation.

УДК 94(=161.2)(477.64)

Н. В. Деркач

**МОВНІ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ
(НА ПРИКЛАДІ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

У статті розглядається еволюція поглядів на етнонаціональні та мовні процеси в Україні. Вирішення національного питання лежить у площині нагромадження демократичного потенціалу розвитку суспільства, зміцненні засад громадянського самоврядування. Креативна роль держави у зміцненні статусу і створенні умов для розвитку мов національних меншин насамперед полягає у зміцненні її законодавчого поля, яке повинно працювати.

Ключові слова: політична нація, етнополітика, національні меншини, рідна мова, політика коренізації, мовна політика, міжетнічні інтеграційні процеси, етнічний склад населення, культура етнічних груп, толерантність.

На сучасному етапі державотворення Україна засвоює принципи політичного плюралізму та ідею політичної нації. В демократичному суспільстві ці принципи мають означати, що по-перше, Україна є спільним домом усіх людей і представників усіх націй і етнічних груп, що живуть на її землі, як громадяни, і, по-друге, що Україна є батьківщиною всіх, хто вважає себе українцями, незалежно від держави їхнього проживання та громадянства. Це, з одного боку, розширює рамки патріотизму з почуття етнічної спільності до почуття політичного громадянства, і, по-друге, покладає на українську державу особливу відповідальність за утвердження і розвиток традиційних етнічних засад сучасної української культури, включаючи національну мову. Європейське поняття політичної нації означає однакову рівноправну інтеграцію всіх етнічних груп до політичного процесу. Чи повинні ми при цьому питати кожного громадянина, хто він "за походженням"? Отже, українцем залишається кожен, – росіянин, татарин, єврей – хто вільно обрав своє українське громадянство. Для держави політично вони всі однакові. В Україні на сьогодні ще не склалася національна ідентичність як цілісна і стабільна структура, тому немає ще в нас колективності, національної солідарності і спільності, немає консолідованої політики, без якої неможлива реалізація цілей і місії країни. І до цього часу ведуться гострі дискусії, які не дали відповіді на питання: якою має бути українська ідентичність, яким повинен бути український патріотизм-етнічним, громадянським, лінгвістичним чи якимось ще. Досвід «помаранчевої революції» та соціологічні опитування показали, що в Україні демократична солідарність більш стійка, ніж національно-історична: нація пішла по сучасному і адекватному європейському формату логіки вибору громадянського миру, спільного благополуччя і побудови європейської правової держави. Якраз у ньому революція була не стільки буржуазною, стільки сучасною демократичною, яка носить за багатьма ознаками постнаціональний характер. Іде формування єдиної політичної нації, нової громадянської, соціально-політичної національної української ідеології, в основі яких лежать гарантовані права людини. Саме з таких позицій визначено основні напрямки етнополітики України у її Конституції: «...сприяння розвитку етнічної культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України» у контексті іншої проблеми «консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості та культури» [1, с.6]. З цих позицій ми будемо говорити сьогодні про мовні проблеми у нашому строкатому суспільстві.

Серед завдань представленої статті: проаналізувати історію мовного питання на території Північної Таврії; визначити сутність мовних проблем в сучасній Україні; визначити шляхи подолання мовних проблем сьогодення.

Мова – це філософія світу. Вона є барометром будь-якого суспільного процесу, удосконалюючись і деградуєчи разом із суспільством. Рідна мова для кожного із нас – це мова того народу, тієї нації. синами і дочками якого ми є. Це мова матері – вона найрідніша.

Особливої актуальності набувають питання національно-культурного та мовного відродження у доленосний для кожної країни час розбудови власної держави, і Україна у цьому не є винятком. Якщо для пересічного громадянина мова є головним засобом спілкування, для філологів – гарантованим предметом наукових досліджень, то для політиків розмаїття мов – ймовірно поле для найзавзятіших дискусій і політичних спекуляцій. З огляду на це важко переоцінити роль виваженої державної політики щодо розв'язання мовних проблем, які виникають у ході державотворчих процесів в Україні. Нікого не повинно лякати і ніхто не повинен дивуватись, що українська мова прагне утвердити свої функціональні обов'язки, пов'язані з необхідністю зміцнення економічних, торгівельних, інформаційних зв'язків як у межах національного простору так і в комунікативних стосунках зі світом. І це логічно. Але, маючи на своїй території 130 національностей, Україна несе відповідальність за їх долю. "Україна – спільне добро всіх її громадян" – з цієї позиції треба підходити до розв'язання мовного питання. Не перестаю цитувати українського вченого А. Свідзинського: "Якщо людське спілкування взагалі розкіш, то міжнаціональне спілкування – це вища насолода... Усвідомлення неоднаковості, різноманітності людей викликає почуття чогось тасмного, прекрасного й водночас надзвичайно важливого для розуміння глибинної суті світу. І як збіднює себе той, хто вимагає тотожності, одноманітності. Для тих, хто сприймає національні барви людства як гармонію, а не як дразливий дисонанс, уся національна ідея розв'язується просто" [2, с.36].

Правовий режим співіснування різних мов, використання мов в освіті, науці та інших сферах суспільного життя є тією сферою, в якій збігаються етнічні та мовні проблеми та протиріччя. Найзавзятіші дискусії та політичні спекуляції виникають саме навколо мовних проблем. Добре спланована державна політика вирішення мовної проблеми є гарантією попередження дискредитації та конфліктів. Єдиним способом формування нових суспільних відносин, побудованих на принципах волі і демократії в умовах перехідного періоду може бути нова філософія освіти. Тут знову повертаємося до з'ясування ролі держави в питаннях національної освіти в поліетнічному суспільстві. Для перехідного періоду, напевно, треба говорити про необхідність політичної волі в реалізації вже прийнятих рішень.

Для кращого розуміння сучасних відносин, суперечливих процесів, необхідна об'єктивна науково достовірною інформація про національні меншини регіонів України. Прикладом може служити історія Півдня України, з її неоднорідним національним складом населення. Візьмемо для прикладу Запорізький край.

Особливості історичного краю заклали підвалини його багатонаціонального мовного середовища. Південний та південно-східний регіони України завжди відрізнялися багатонаціональністю свого населення. Формування національного складу населення нашого краю припадає на другу чверть XVIII століття. За даними перепису 1897 року Катеринославської губернії жителі розподілені за національностями на підставі рідної мови, усього мешкали представники 30 національностей. Дослідження минулого краю, неможливе без вивчення історії німецького, єврейського, болгарського, грецького та інших народів, які разом з іншими народами тривалий час визначали долю регіону, вони залишили великий пласт матеріальної та духовної культури [3, с.123].

Повернімося у 20-те століття. У 20-тих роках минулого століття влада прагнула залучити національні меншини до активної діяльності у будівництві соціалізму.

Для ефективного вирішення багатьох проблем були виділені національні адміністративно-територіальні одиниці у місцях компактного проживання національних меншин. Організаційне оформлення національних адміністративних одиниць на Півдні України почалося з виділення німецьких, болгарських, пізніше єврейських, грецьких та російських районів. У процесі національного районування були створені : у 1924 році з метою концентрації німецьких колоній Велико-Токмацького району Мелітопольської округи, яка об'єднувала 83 німецькі колонії, приєднано до Бердянської округи, що дало змогу виділити в останній німецький район – Молочанський; в свою чергу, в Мелітопольській округі був виділений Пришибський німецький район; на кінець 1924 року їх існувало п'ять: Зельцький, Ландауський, Люксембургський, Молочанський, Пришибський. Наступним кроком Центральної Комісії у справах національних меншин при ВУЦВК була робота над „Проектом виділення болгарських адміністративно-територіальних одиниць". Були організовані Коларівський, Ботевський, Благоєвський та Вільшанський національні райони. У 1927 році був утворений перший в Радянському Союзі Сейдеменухський єврейський національний район. У 1928 році були утворені три грецькі райони – Сартанський, Мангуський та Велико-Янисольський [4, с.98].

Сприятливі умови у цей період виникли для розвитку національних шкіл на Півдні України. Політика уряду була направлена на розширення шкільної мережі, видання газет, книжок, створення театрів інших культурних закладів для національних меншин. Згідно матеріалів Всесоюзного шкільного перепису 1927 року, наприклад, тільки у Мелітопольському окрузі серед шкіл 1 ступеня за кількістю переважали школи з українською мовою викладання – 406; поряд з цим налічувалося 156 шкіл з російською мовою викладання, 100 – німецькою, 29 – болгарською, 4 – польською, 1 єврейська школа [8, с.122].

Україна в 1920-х роках переживала період дуже схожий на сьогоденні події. Мова йде про політику коренізації у відношенні національних меншин, що проводилася українським радянським урядом. Звичайно,

мова не може йти про повну тотожність, однак про деякі найбільш вдалі елементи цієї політики треба не тільки пам'ятати, але й плідно використовувати. Найбільш позитивних результатів в ході реалізації цієї політики вдалося досягти при формуванні системи національної освіти, що за короткий час змогла стати «основою для національного і культурного відродження всіх народів, що проживали на території України» [4, с.15].

Залишаючи осторонь досить суперечливі і дискусійні мотиви прийняття політики коренізації, необхідно визначити, що серед першочергових заходів цієї політики передбачалися питання, пов'язані з розвитком мережі національних шкіл з обов'язковим викладанням рідною мовою. Своєрідність мови впливає на сутність нації, як тієї, котра розмовляє на ній, так і тієї, для якої вона є чужою; тому ретельне вивчення мови містить у собі усе, що історія і філософія зв'яже з внутрішнім світом самої людини.

Поставлена задача була украй важка. Деякі народи мали на той час розрив у втраті своєї мови спілкування в одне або навіть два покоління, деякі володіли мовою тільки в розмовній формі, у деяких російська мова цілком замінила їхню рідну, зникли навіть живі носії їхньої мови. Тут необхідно ще раз підкреслити значимість і роль держави, а ще більше, наявність у керівників держави політичної волі реалізувати задекларовані цілі. На жаль, в останнє десятиліття в національній політиці переважали, у кращому випадку, "декларації", що у наступному заговорювалися різними навколо науковими розмовами про складність і навіть непотрібність цих заходів. На завершення розмови зводилися до відсутності необхідного фінансового забезпечення. Питання про етнопонаціональні проблеми в освіті в Україні практично навіть і не розглядалися.

Зовсім необґрунтованими є твердження про те, що проблеми національних меншин, як мінімум повинні бути вторинними, у порівнянні з проблемами українізації титульного етносу. Практика коренізації 20-років показує, що процес етнічної ідентифікації національних меншин і національно-культурного відродження українського народу, як правило, проходив паралельно, не утворював об'єктивних передумов для появи нерівноправності на цьому ґрунті вогнищ напруги. Як правило, регіони, де відзначалися найвищі результати українізації, мали також і найвищі показники коренізації національних меншин.

Роль політичного керівництва в реалізації делікатних політичних питань, яким, насамперед, і є національне питання, досить значне. По багатьом питанням, рішення яких заходило в глухий кут, єдиною можливістю для їх вирішення залишався практично єдиний аргумент – аргумент авторитету державної сили. Приклади з політики коренізації 1920-х років можуть служити тому підтвердженням. Українське керівництво сприйняло політику коренізації як стратегічний крок більшовицької партії. Після введення національної мови викладання, вона стає обов'язковою, тому що це було узаконено відповідними документами. Щоб процес національного навчання був не формальним, необхідно відзначити, що у керівництва країни було і розуміння того, що посібники є одним із засобів тиску на національні меншини, що необхідно прийняти міри, щоб усі національні школи мали підручники рідною мовою у достатній кількості

Порівнюючи стан народної освіти України сьогодні з деякими результатами політики коренізації в цій же області в 1920-х роках, приходиться констатувати, що в більш важких у матеріальному плані умовах результати виявилися більш відчутними. Створення системи національної освіти для більшості національних меншин дозволило вчитися на основі рідної мови цілому поколінню; для деяких народів вдалося практично відновити духовну наступність між поколіннями, відновити рідну мову, вивести її зі сфери побутового спілкування на більш високий рівень суспільного спілкування. З деякими застережливостями можна стверджувати, що в поліетнічній Україні були закладені передумови для реальної, фактичної багатомовності. Саме реальні результати в сфері національної освіти серед національних меншин України, причому за дуже короткий період, дозволили загальмувати процеси асиміляції, модернізувати і зберегти велику частину компонентів національної свідомості, що дозволило абсолютній більшості етнічних груп інтегруватися в українське суспільство без звичної втрати своєї етнічної ідентичності [8, с.122].

У 30 роки з боку керівництва державою відбулася зміна національної політики у гірший бік. Однією з основних причин цих змін була відсутність гармонійного поєднання на практиці національної та соціальної політики уряду. У контексті командно-адміністративної політики провадилася реорганізація і ліквідація національних адміністративно-територіальних одиниць. Таким чином, наприкінці 30-х років минулого століття з ліквідацією національних районів та сільських рад було припинено функціонування системи національного районування як на Півдні України, так і по всій республіці [8, с.134].

Важливим рубежем у процесі розвитку етнічного складу населення Запорізької області став 1941 рік. Згідно постанови Державного Комітету Захисту "Про переселення німців із Запорізької, Сталінської та Ворошиловградської областей", підлягало переселенню 63000 німців. Поселення, залишені німцями, були заселені переважно українцями, що засвідчує перепис населення у 1959 році [7, с.2].

Міжнетнічні інтеграційні процеси обумовили досить складну мовну ситуацію в регіоні. Так, у 1959 році рідною українську мову визнали 84,3% українців (у 2001 – 59,1%), рідною російську мову визнали 98,4% росіян (у 2001 – 96,9%). Мовна ситуація в регіоні досить яскраво відображає загальну соціально-економічну ситуацію в країні.

Що ми маємо у цьому питанні за роки незалежності України? Правова база співіснування мов народів та народностей в галузі освіти, науки та інших сферах суспільного життя базуються на основних положеннях Конституції України, Загальної декларації прав людини, Рамкової конвенції про захист прав національних меншин, Законів України "Про національні меншини в Україні", „Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин", "Про ратифікацію Європейської Хартії

регіональних мов або мов національних меншин". Цей достатньо вагомий перелік документів дав можливість у перше десятиріччя молодій державі заявити про себе на міжнародному рівні.

Зупинимося на мовній проблемі. В пункті четвертому ст.92 Конституції України говориться, що „виключно законами України визначається порядок застосування мов в Україні”. Стаття 10 Конституції безпосередньо стосується як державної мови (“Державною мовою в Україні є українська мова”), так і мов національних меншин („В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин в Україні”). Порівняно з попередньою Конституцією, зобов’язання держави щодо мов національних меншин більш чіткі. Держава не просто виявляє турботу, а гарантує вільний розвиток, використання і захист мов національних меншин України. Слід також зазначити, що в Конституції відсутнє положення про те, що “в роботі державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій, розташованих у місцях компактного проживання більшості громадян інших національностей, можуть використовуватись поряд з державною мовою й інші національні мови”. В ході тривалих дискусій з цього питання було визнано недоцільним конституційне закріплення такого принципу. В ст.53 Конституції, де говориться, що “кожен має право на освіту”, підкреслюється: “Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національно-культурні товариства” [1, с.22]. Розвиваючи демократичні здобутки, відображені у чинному законодавстві, Конституція сприйняла положення Декларації прав національностей України від 1 листопада 1991 року, де гарантується створення належних умов для розвитку всіх національних мов і культур, право вільного користування рідними мовами в усіх сферах суспільного життя, включаючи освіту та Закон України „Про національні меншини в Україні” від 25 червня 1992 року, стаття 6 якого гарантує користування і навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови представниками національних меншин у державних закладах або через національно-культурні товариства [5, с.1]. Тобто, Конституцією встановлено положення, яке можна розцінити як більш демократичне у порівнянні з міжнародно-правовими нормами, де здебільшого містяться вимоги щодо забезпечення права національних меншин використовувати свою мову у приватному житті. Ратифікувавши Рамкову конвенцію про захист прав національних меншин, держава, відповідно до ст.14 цього документа, взяла на себе зобов’язання забезпечити особам, що належать до національних меншин, у районах, де вони традиційно або у значній кількості проживають, можливість навчатися мові своєї меншини або навчатися цією мовою [6, с.3]. До таких мов в Україні попередньо віднесені болгарська, грецька, гагаузька, іврит, кримськотатарська, молдавська, німецька, польська, російська, румунська, угорська. Водночас конвенцією передбачено, що вказані заходи здійснюються без шкоди для вивчення офіційної мови або навчання нею.

Слід зазначити, що законодавство України не окреслює все коло прав і свобод громадянина, пов’язаних із правом на рідну мову, не встановлює повноваження спеціальних державних органів, які відповідають за дотримання цього права, не передбачає конкретну юридичну відповідальність за його порушення. Статтю 8 закону „Про мови в Українській РСР” передбачено, що публічне приниження або неповага, умисне викривлення української або інших мов в офіційних документах і текстах, створення перепон чи обмежень у користуванні ними, проповідування ворожнечі на мовному ґрунті тягнуть відповідальність, встановлену законом. Проте, прямо ні в

Кримінальному кодексі, ні в Кодексі України про адміністративні порушення, ні в інших законах України відповідальність за зазначені діяння не передбачена. Мовне питання і, зокрема, навчання офіційної, державної мови залишається гостро дискусійним протягом багатьох років. Через політичне забарвлення цих дискусій навряд чи ближчим часом буде знайдено рішення, яке б задовольнило всіх. На жаль, не тільки не спростила, але навіть значно ускладнила цю проблему ратифікація Верховною радою України в кінці 1999 року Європейської хартії про регіональні мови та мови національних меншин. Тепер у місцях компактного проживання двадцяти і більше відсотків громадян певної національності може бути поставлене питання про вживання їхньої мови в офіційних установах. У сучасній нестабільній політичній ситуації це може порушити існуючу рівновагу, загострити мовну проблему і спровокувати конфлікти у суспільному житті.

Різне розуміння і застосування положень ст.10 Конституції викликало практичну необхідність у її роз’ясненні та в офіційній інтерпретації в контексті конституційно-правового регулювання порядку застосування державної мови в Україні. У грудні 1999 року Конституційний Суд України прийняв рішення у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень ст. 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальних закладах у навчальному процесі. Згідно з цим рішенням:

1. Положення частини першої ст.10 Конституції України, за яким «державною мовою в Україні є українська мова» треба розуміти так, що українська мова як державна є обов’язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом (частина п’ята ст.10 Конституції України). Поряд з державною мовою при здійсненні повноважень місцевими органами виконавчої влади, органами АР Крим та органами місцевого самоврядування можуть використовуватись російська та інші мови національних меншин у межах та порядку визначених законами України [1, с.5).

2. Виходячи з положень ст.10 Конституції України та законів України щодо гарантування застосування мов в Україні, в тому числі у навчальному процесі, мовою навчання в дошкільних, загальних середніх, професійно-технічних та вищих державних та комунальних навчальних закладах України є українська мова.

У державних і комунальних навчальних закладах поряд з державною мовою відповідно до положень Конституції, зокрема частини п'ятої та законів України, в навчальному процесі можуть застосовуватись та вивчатися мови національних меншин.

Що ми в результаті маємо? Існуючі на даний момент в Україні законодавчо-правова база та політичні механізми регулювання етнопонаціональних відносин у цілому далеко не повною мірою відповідають потребам реального життя, вони потребують значного доопрацювання, щоб уникнути конфліктів і досягти міжнаціональної злагоди.

Як же працювали Запорізька обласна влада та представники національно-культурних товариств у цій нелегкій ситуації. Треба зазначити, що перші десять років працювати було цікавіше і легше. Відбувався свого роду „етнопонаціональний ренесанс". Усі були на високому підйомі. Здавалося, що через якихось 10-15 років ми будемо говорити про „українське чудо" у питаннях етнопонаціональних відношень і мовних у тому числі. З моменту проголошення Україною своєї незалежності на Запоріжжі крок за кроком впроваджувалась державна мова, плекаючи у дітей та дорослих любов до своєї держави, оскільки на Запоріжжі, як і на більшості території Півдня України питання відродження всього українського стояло надзвичайно гостро.

У результаті планомірної роботи досягнуто збільшення мережі навчальних закладів, що здійснюють освітній процес державною мовою (у 2000-2001 рр функціонувало 50,2% загальноосвітні заклади з українською мовою навчання; у 2002-2003 – відповідно 54,8%), зростає мережа закладів нового типу. Разом з тим, на виконання Указу Президента України від 21.09.2001р „Про заходи щодо підтримки діяльності національно-культурних товариств" та розпорядження голови Запорізької обласної державної адміністрації "Про затвердження Комплексних заходів щодо розвитку культур національних меншин в Запорізькій області на період до 2005 року" забезпечується право національних меншин на задоволення освітніх потреб. Мовою національних меншин, що вивчається як предмет навчаються 526 шкіл, 5 – болгарських, 1 – чеська; факультативно вивчають: російську – 510 шкіл, болгарську – 140 учнів, чеську – 140 учнів, кримськотатарську – 145 учнів, польську – 35 учнів ідіш, іврит – 612 учнів. При національно-культурних товариствах працювали на ентузіазмі недільні школи: литовська, польська, єврейська, татарська, грецька, німецька, болгарська, усього 17 шкіл. У ряді вищих навчальних закладів області відкрились групи або відділення з підготовки фахівців для шкіл з мовами нацменшин: ЗДНУ – польська, російська, словенська мови; Бердянський державний педагогічний університет – болгарська, російська. Вдалося вирішити питання забезпечення підручниками шкіл з мовами нацменшин: російськими – 100%, литовські, болгарські польські школи були забезпечені з відповідних країн; за кошти обласного бюджету були придбані підручники для кримських татар, татар Росії, а також профінансовані видання підручників „21 урок караїмської мови" та посібник ассирійської мови. До області прибули вчителі-мовники з Болгарії та Чехії. Бердянськ став ініціатором проведення обласного фестивалю "Планета мов". Відновилися старі та зав'язалися нові дружні стосунки з країнами – прабатьківщинами [10, с.17].

Запорізька обласна державна адміністрація спільно з ЗНТУ розпочала проведення Всеукраїнської науково-практичної конференції "Державна етнопонаціональна політика: правовий та культурологічний аспекти в умовах Півдня України". В області започатковано Всеукраїнський фестиваль національних культур „Ми – українські", який через певний час набув статус міжнародного.

Нестабільність та часта зміна керівництва країни та області, постійні реорганізації Державного комітету України у справах національностей практично паралізували роботу відділів з питань національностей в областях, а в Запорізькій області, де мешкають 130 національностей, взагалі був ліквідований відповідний відділ. Згадаймо 30-ті роки: знову наступаємо на ті ж граблі!

Не можна чекати на серйозні успіхи у процесі забезпечення ефективної мовної політики, при тому, що основний важіль цієї роботи буде і надалі залишатися на рівні інтуїтивних пошуків регіонів. Без правильної виваженої мовної політики, без серйозного наукового підґрунтя, детального вивчення етнічного середовища територій та конкретних рекомендацій науковців стосовно подальших кроків у загальнодержавній мовній стратегії, зростає вірогідність хибних кроків, ціна розплати за які може бути занадто високою.

Мовні проблеми нам необхідно вирішувати з урахуванням нашого статусу незалежності та інтеграційних прагнень до Європи. Саме ці два пріоритети мають диктувати умови проведення мовної політики, тобто орієнтувати на ці складові наше законодавство, організаційні заходи, управлінські рішення. Слід також зазначити, що міжнаціональна ситуація в нашій державі, а також її мовна політика знаходиться під контролем міжнародної громадськості. Це суттєвий регулятивний чинник, який накладає відповідальність на державу і змушує коригувати її законодавство і політику в цілому з нормами міжнародного права.

Вихід із цієї ситуації лежить у площині нагромадження демократичного потенціалу розвитку суспільства, зміцненні засад громадянських інститутів самоорганізації, які дають усі необхідні і достатні підстави для функціонування і розвитку не лише державної, але й інших мов народів, які належать до категорії національних меншин. Державу не повинна стояти осторонь. Її креативна роль у зміцненні статусу і створенні умов для розвитку мов меншин насамперед полягає у зміцненні законодавчого поля країни. Безперечно, законодавство повинно працювати, тобто, виконуватись, а не залишатись на папері. Вважаю за доцільне: привести у відповідність викладання історії України; необхідно включити матеріали, щодо історії та культури етнічних груп та їх ролі в історії України; вирішити питання з вивченням етнічних мов та навчання мовами національних меншин, узаконити Положення про недільні школи; створити відповідну базу для підготовки викладачів для шкіл національних меншин на базі вищих навчальних закладів; врегулювати фінансове забезпечення шкіл з навчанням етнічними мовами; збільшити доступ до культурних

здобутків та інформації на етнічних мовах, обсяг радіо та телевізійного мовлення мовами національних меншин; внести зміни до Закону України «Про національні меншини в Україні».

Моє велике переконання, що розквіт нашої держави – у єднанні. Це ідея, яка має реалізуватися лише у випадку, якщо у повсякденному житті, на кожному етапі системи освіти та виховання і держава, і наукові та громадські організації будуть приділяти достатньо уваги просуванню ідей культури миру, толерантності і навчання добросусідства. Взаємотерпимість, толерантне ставлення один до одного, діалог і взаєморозуміння повинні стати нормою поведінки і дій усіх людей без винятку.

Джерела та література

1. Конституція України. – К., 1997.
2. Свідзинський А.В. Самоорганізація і культура. – К.: Вид. ім. Олени Теліги, 1999.
3. Госархив Донецкой области. Первая всеобщая перепись населения Российской империи. – Ленинград, 1987.
4. Національні меншини в Україні 1920-1930-ті роки: Історико-картографічний атлас / Інститут національних відносин і політології НАН України / М.І. Панчук (упоряд.). – К.: Четверта хвиля, 1996.
5. Декларація прав національностей України 1991 // Відомості Верховної Ради України – 1991. – №25.
6. Рамкова конвенція Ради Європи «Про захист національних меншин». ВР №703/97
7. История российских немцев в документах (1763-1993 гг.). – Москва: МИГУП, 1993.
8. Войнович О.В. Шкільна освіта для національних меншин в Україні 20-х років: до питання формування її організаційних засад // Історія України: маловідомі імена, події, факти. Збірник наукових праць. – Вип.2. – К., 1997.
9. Кочерга Б. М., Афанасьєва Л. В., Александров В. М., Александрова Г. І., Глинська Л. Ф. Народи Північного Приазов'я (етнічний склад та особливості побутової культури) / Мелітопольський держ. педагогічний ін-т. — Запоріжжя: Просвіта, 1997.
10. Національний склад населення Запорізької області та його мовні ознаки. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року. – Запоріжжя, 2001.

Деркач Н. В. Языковые проблемы в Украине: история и современность (на примере Запорожской области)

В статье рассматривается эволюция взглядов на этнонациональные и языковые процессы в Украине. Решение национального вопроса лежит в плоскости накопления демократического потенциала развития общества, укрепления гражданских институтов самоуправления. Креативная роль государства в укреплении статуса и создании условий для развития языков национальных меньшинств состоит в укреплении ее законодательной базы, которая должна работать.

Ключевые слова: политическая нация, этнополитика, национальные меньшинства, родной язык, политика коренизации, языковая политика, межэтнические интеграционные процессы, этнический состав населения, культура этнических групп, толерантность.

Derkach N.V. Language problems in Ukraine: history and modernity (on the example of Zaporiz'ka region)

In the article the evolution of attitudes towards ethnic and national processes as well as language processes, particular in Ukraine, are considered. A decision of the national question belongs to an accumulation of the democratic potential of a society, strengthening of civic self-government institutions. A creative role of the state in status strengthening and creating of the conditions for language development of minorities is to strengthen its legislative field that should work.

Key words: political nation, ethnopolitics, minorities, native language, "Soviet localization policy" (policy of korenizatsiya), language politics, inter-ethnic integration processes, ethnic population structure, culture of ethnic groups, tolerance.

УДК 94:81'272

В. А. Жадько

СУТНІСНИЙ ЗМІСТ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Аналізується здійснення мовної національної політики в сучасній Україні. Пропонуються її основні напрямки, виходячи з історико-філософської духовної спадщини Е. Сміта та Б. Поршнева. Обґрунтовується висновок, що державна політика має бути киевоцентричною, що призведе до її україноцентричності.

Ключові слова: мовна політика, національна ідентичність, народна міфологія, киевоцентризм.

Духовні кордони держави визначаються матерією духу, якою є мова. Вона об'єднує людей у певні спільноти тим, що висловлюване нею є для них зрозумілим, спільним і загальним, у межах якого формується і функціонує якась родова (загальна) ідея, родовий дух, врешті – народ. Мова і є держава на рівні духовному, оскільки вона спроможна утримувати („держати“) індивідів як цілком визначену цілість. Причому, визначену саме тим категоріальним устроєм, який органічно впливає з її особливостей – лексичних, граматичних, синтаксичних, тих, що утворюють безсумнівний об'єктивний дух народу як дух суб'єктивний і водночас суб'єктивний, життєтворчий і життєдайний, життєздатний і життєспроможний.

Для України вкрай актуальною проблемою є здійснення мовної національної політики, оскільки майже половина населення є фактично російськомовним. У даній статті ми пропонуємо дати її основні напрямки, ґрунтуючись на історико-філософській духовній спадщині, праці англійського соціолога й економіста